

Twée monologen maken nog geen dialoog

Helma de Haardt
Student nr. 2149680
Mei 2011

Begeleiders:
Ans Boosten
Rian Slenders

Master Special Educational Needs (M SEN)

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg (OSO)

Inhoudsopgave		
Inhoudsopgave		2
Samenvatting		4
Hoofdstuk 1	Inleiding	5
Hoofdstuk 2	Theoretische onderbouwing	7
2.1	Inleiding	7
2.2	Communicatie met ouders in het basisonderwijs	7
2.3	Oudergesprekken in het basisonderwijs	9
2.4	Constructief communiceren volgens handelingsgericht werken	12
2.5	Samenvatting	14
Hoofdstuk 3	Onderzoeksmethodologie	15
3.1	Inleiding	15
3.2	Onderzoeksvorm	15
3.3	Respondenten	15
3.4	Data verzamelen	16
3.5	Betrouwbaarheid en validatie	17
3.6	Triangulatie	17
3.7	Ethiek	18
3.8	Samenvatting	18
Hoofdstuk 4	Data-analyse en resultaten	19
4.1	Inleiding	19
4.2	Data vragenlijsten	19
4.3	Data interviews	22
4.4	Samenvatting	25
Hoofdstuk 5	Beantwoording van de onderzoeksvraag	26
5.1	Inleiding	26
5.2	Data analyse aan de hand van deelvragen	26
5.3	Samenvatting	30
Hoofdstuk 6	Conclusies en aanbevelingen	31
6.1	Inleiding	31
6.2	Conclusies en bevindingen	31
6.3	Conclusies onderzoeksvraag	31
6.4	Inhoudelijke aanbevelingen voor de praktijk	32
6.5	Conclusies en aanbevelingen vervolgonderzoek	33

6.6	Samenvatting	33
Hoofdstuk 7	Evaluatie	34
7.1	Inleiding	34
7.2	Evaluatie van het onderzoeksproces	34
7.3	Aanbevelingen voor andere onderzoekers	35
7.4	Samenvatting	35
Literatuurlijst		37
Bijlagen		39

Samenvatting

Voor u ligt het praktijkonderzoek, dat ik heb uitgevoerd in het kader van mijn opleiding Master Special Educational Needs (SEN) bij Fontys in Nijmegen met als leerroute coachend innoveren. Het onderzoek is uitgevoerd in mijn praktijksituatie, waarin ik werkzaam ben als teamleider binnen een stichting voor primair onderwijs.

In dit onderzoek worden aanbevelingen gedaan om de communicatie tussen leerkrachten en ouders te verbeteren op het gebied van het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind.

De onderzoeksvraag die in dit verslag centraal staat is:

Wat is er nodig om de communicatie over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind tussen de leerkrachten en ouders te verbeteren?

De theoretische onderbouwing is gericht op communiceren met ouders in het Primair Onderwijs rondom oudergesprekken en het constructief communiceren binnen handelingsgericht werken. Uit diverse visies heb ik relevante informatie gehaald om nader te onderzoeken en te vergelijken met elkaar.

Het onderzoek is een beschrijvend onderzoek waarvan de verkregen data zijn gepresenteerd in dit onderzoeksverslag. De groepen respondenten in mijn professionele werkcontext zijn de leerkrachten en de ouders. Met behulp van vragenlijsten en interviews heb ik antwoord gekregen op mijn onderzoeksvraag en deelvragen.

Helma de Haardt

Mei 2011

Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling

Dit onderzoek heb ik uitgevoerd op een basisschool in Gelderland waar ik werkzaam ben als groepsleerkracht, teamleider onderbouw en lid van het Managementteam.

Bij het onderzoek zijn mijn collega's, leerkrachten basisonderwijs en ouders van de kinderen op deze school betrokken.

In de visie van de school staat beschreven dat we veel waarde hechten aan goede contacten met de ouders. We willen dat de ouders zich betrokken voelen bij het schoolgebeuren. Door open en eerlijk te communiceren willen we dat de ouders goed geïnformeerd worden over hun kind, de school en actuele zaken. We willen dat ouders mee denken en praten over de kwaliteit van de organisatie.

Er is in juni 2010 binnen de Stichting Primair Onderwijs Maas en Waal waarvan wij een van de scholen zijn een oudertevredenheidsonderzoek (DUO onderwijsonderzoek) gehouden op alle scholen. Hier komt mijn onderzoeksdomein uit voort. Op het onderdeel Communicatie scoren we op bepaalde deelstukken matig. De deelstukken die ons als team, Managementteam en mij persoonlijk erg aantrekken zijn het uitgangspunt voor mijn onderzoek. Het gaat om de volgende deelstukken:

- Ik ben als ouder tevreden over de informatie die ik krijg over mijn kind wat betreft de leerprestaties en vorderingen.
- Ik ben als ouder tevreden over de informatie die ik krijg over mijn kind wat betreft de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Bovenstaande brengt mij tot de volgende onderzoeksvraag:

Wat is er nodig om de communicatie over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind tussen de leerkrachten en ouders te verbeteren?

Om de onderzoeksvraag te verhelderen stel ik de volgende deelvragen:

- Hoe ervaren de leerkrachten en de ouders de communicatie over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind?
- Welke aspecten bevorderen of belemmeren de communicatie tussen leerkrachten en ouders over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind?

Het doel **van** het onderzoek is het evalueren van de communicatie op dit moment en het geven van een eerste aanzet tot actie met als doel de communicatie tussen leerkrachten en ouders zo effectief mogelijk te maken.

Het doel **in** het onderzoek is het in kaart brengen van de belevingen en bevindingen van ouders en leerkrachten ten aanzien van de communicatie over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind op dit moment, zodat er aanbevelingen gedaan kunnen worden om de communicatie tussen leerkrachten en ouders te verbeteren.

Ik hecht veel waarde aan een team dat open staat voor de kinderen en de ouders van school. De kinderen zijn het uitgangspunt en wij als leerkrachten kunnen samen met de ouders de kinderen voorbereiden op een mooie toekomst. Ouders zijn partner en kunnen ons gratis hele waardevolle adviezen geven. Deze passie drijft mij om op zoek te gaan naar antwoorden op mijn onderzoeksvraag. Volgens Van den Brand (2010) is het de kunst om als school tijdig ontwikkelingsgericht in te zetten op gesprekscommunicatie waardoor relaties met ouders en leerkrachten onderling prettiger verlopen. Communicatie is voor mij dan ook een van de middelen om vakmanschap uit te dragen en doelen te bereiken.

In de volgende hoofdstukken zal ik me verder verdiepen in de literatuur over communicatie met ouders en wat deze kennis kan betekenen voor de beantwoording van mijn onderzoeksvraag.

Hoofdstuk 2 Theoretische onderbouwing

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal ik met behulp van literatuur over communicatie met ouders in het basisonderwijs een eerste onderbouwing geven voor mijn onderzoeksvraag. Dit vul ik aan met hoe deze onderbouwing past in mijn praktijk. Uit het oudertevredenheidsonderzoek (DUO onderwijsonderzoek) dat in juni 2010 is afgenomen blijkt dat er nog meer winst te behalen is als het gaat om directe contacten met ouders en de communicatie met hen. De leerkrachten zijn de spil in het dagelijks contact met ouders. Wat is er nodig om te investeren in professioneel communiceren met ouders?

Een van de deelvragen die ik stel is: “Welke aspecten bevorderen of belemmeren de communicatie tussen leerkrachten en ouders over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind?” Deze aspecten kunnen vragen om een veranderingsproces binnen onze school op het gebied van communicatie met ouders over het functioneren en het leerproces van het kind. Ik verdiep me daarom in de literatuur over het constructief communiceren binnen handelingsgericht werken, omdat ik merk dat in de praktijk leerkrachten het vaak moeilijk vinden om ouders te betrekken bij het onderwijs en de zorg voor leerlingen. Binnen handelingsgericht werken is het van groot belang de ouders bij het onderwijs te betrekken. Samen met de ouders is de school verantwoordelijk voor de ontwikkeling van een kind (Pameijer en van Beukering, 2009).

2.2 Communiceren met ouders in het basisonderwijs

Bij professioneel communiceren met ouders gaat het er naar mijn idee om dat de ouders zich gehoord voelen, serieus genomen worden en met een goed gevoel de deur uit gaat. Ouders vertrouwen hun kostbaarste “bezit” aan school toe: hun kind. Ouders moeten volgens De Vries (2007) veel vertrouwen hebben in een school om hun kind er uren per dag door te laten brengen. Ondanks dat vertrouwen zijn veel ouders onzeker. De Vries (2007) beschrijft dat opvoeden een grote verantwoordelijkheid is. Zodra het kind de school binnen stapt, moeten ouders een deel van de verantwoordelijke taak die ze hebben uit handen geven. Ik heb gemerkt dat de rol van ouders in het onderwijs de laatste jaren aan het veranderen is. Doordat de ouders veel kritischer geworden zijn ten aanzien van de kwaliteit van de school is ook het onderwijs veranderd. Het alleen opdoen van kennis is niet voldoende. De leerlingen moeten ook vaardigheden ontwikkelen om later zelfstandig in de maatschappij te kunnen functioneren. Als school moet men transparant en planmatig werken en ouders zijn meer dan voorheen op de hoogte van de inhoudelijke ontwikkelingen in het onderwijs door onder

andere internet. In de huidige maatschappij heeft de school ouders nodig voor een optimale ontwikkeling van de leerlingen. Er is samenwerking nodig tussen de school en ouders. Het is daarom volgens De Vries (2007) belangrijk dat men als school nagaat aan wat voor een school ouders behoefte hebben. Dat vind ik een goed uitgangspunt want dan kan men als school de mening en wensen van ouders benutten als input om de visie hierop vast te stellen. Dat betekent niet dat de ouders de visie bepalen. Dat kan op verschillende manieren namelijk middels de medezeggenschapsraad en/of de ouderraad. Vaak zijn dit betrokken ouders en kan het zijn dat er een eenzijdig beeld ontstaat. Het afnemen van een enquête of het voeren van een panelgesprek met ouders kan meer toevoegen omdat men als school dan een brede vertegenwoordiging van alle ouders binnen haalt. De Vries (2007) geeft aan dat het zinvol is om kernwaarden met het team te bepalen die essentieel zijn in het contact met ouders. Wie willen wij als school zijn en hoe willen wij communiceren met ouders. Smit (2009) geeft aan dat, wanneer scholen een duidelijke visie hebben op communicatie en samenwerking met ouders, de ouderbetrokkenheid binnen die scholen sterker blijkt. Ik vind dat men als school moet aangeven wat ouders kunnen en mogen verwachten en wat men als school verwacht van de ouders. In zijn algemeenheid maar ook op het gebied van communicatie.

Langedijk (2010) beschrijft dat men verschillende zaken nodig heeft om efficiënt te kunnen communiceren. De leerkrachten moeten kennis hebben van wie men als school wil zijn en hoe men daarbij wil communiceren. Daar zijn volgens Langedijk (2010) wel een aantal voorwaarden voor nodig. Het team moet vaardigheden en middelen hebben om te kunnen communiceren. Ik vind het daarbij belangrijk dat de teamleden geïnspireerd zijn om ermee aan de slag te gaan en ook de overtuiging te hebben dat het zin heeft. Anders heeft de communicatieve boodschap geen ziel en wordt het al gauw het afwerken van een technische procedure waar weinig warmte uit spreekt. Het is goed om congruent te zijn in de communicatie. Wat we doen en zeggen moet overeenkomen met de uitstraling van onze school en ons gedrag.

Langedijk (2010) geeft aan dat ze ouders graag partner wil noemen in de opvoeding. Waarbij volgens Langedijk (2010) praten op basis van gelijkwaardigheid heel belangrijk is. Dat betekent, dat ieders inbreng evenveel waarde heeft en er toe doet. In de praktijk merk ik dat we als team de ouders serieus moet nemen en laten merken dat we openstaan voor hun inbreng. Het is daarbij voor mij belangrijk dat er bewustwording is van hoe we als school in zijn totaliteit overkomen op de leerlingen, de ouders en op alle anderen die in aanraking komen met de organisatie.

In een gesprek met ouders heeft de professional de verantwoordelijkheid om het gesprek in goed banen te leiden. Langedijk (2010) geeft aan dat de verantwoordelijkheid willen nemen het eerste aspect is van de professionele kant van de zaak. Daar ben ik het helemaal mee eens. In de gesprekken met ouders staat, als het goed is, het belang van het kind centraal. De leerkrachten hebben inhoudelijk bagage op het gebied van onderwijs waarop men terug kan vallen tijdens gesprekken met ouders. Maar het gaat niet alleen om de inhoud van een gesprek. Het is voor mij ook belangrijk dat het gaat om hoe men iets overbrengt, zodat beide gesprekspartners met een goed gevoel het gesprek afronden. Ryckaert (2005) beschrijft dat de kunst van professioneel communiceren is, het *niet* handelen of reageren vanuit eigen emoties, ingesleten patronen, aannames en vooroordelen. Dit is een valkuil waar veel leerkrachten intrappen. Een reactie, om na een aanval in de verdediging te schieten. Een waardevolle grondhouding is voor mij bij professioneel communiceren dat men ervan uit gaat dat iedere situatie nieuw is en dat die situatie het ook waard is om opnieuw te bekijken. Ryckaert (2005) geeft het volgende ezelsbruggetje aan: communiceer als een OEN (open, eerlijk en nieuwsgierig) en laat OMA (oordelen, meningen en aannames) thuis. Bij professioneel communiceren en handelen, gaat het er volgens Langedijk (2010) om dat men weet *wat* men wil bereiken, weet *waarom* men dat wil bereiken en weet *hoe* men dat wil bereiken en het vervolgens ook doet. Ik vind dat het managementteam van een school met het team in gesprek moet gaan om te zien welke overtuigingen er leven en hoe die stroken met de doelen die de school heeft op dit gebied. Dit is ook van belang voor de onderlinge communicatie in het team. Daarbij zijn volgens Langedijk (2010) basisvaardigheden nodig die ook regelmatig even opgefrist dienen te worden. Dat merk ik ook in de praktijk. Vaak is men zich bewust van de basisvaardigheden die Langedijk (2010) beschrijft: de te nemen stappen in een gesprek, de communicatieve basisvaardigheden: luisteren, samenvatten, en (door) vragen. Hier regelmatig bij stil staan kan meer bewustwording creëren en zorgen dat men hier de volgende keer alert op is.

2.3 Oudergesprekken in het basisonderwijs

Belangrijke momenten voor leerkrachten en ouders zijn de oudergesprekken, de vijftien minuten gesprekken. Deze ouderavonden zijn volgens Nieuwenbroek (2000) een bron van inspiratie. Een leraar wordt bevestigd in zijn vakmanschap. Hij geeft aan dat veel scholen de vijftien minuten gesprekken minder serieus nemen qua presentatie. Het lijkt volgens hem dat de avonden waarop oudercontacten in de jaarplanner zijn opgenomen als verplicht nummer worden beschouwd. Uit ervaring ben ik het daar deels wel mee eens. Als het goed gaat met een kind op school dan is er vaak niet veel te vertellen, hoor ik wel eens terug van collega's.

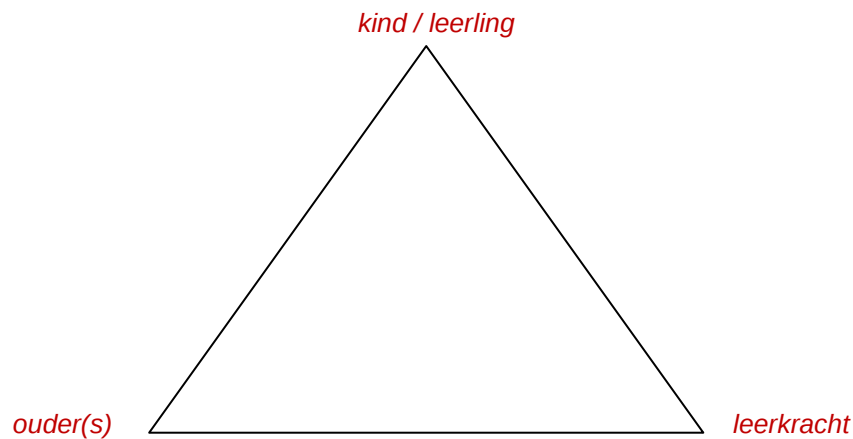
De ouders van de kinderen waar het minder mee gaat krijgen altijd een uitnodiging om op gesprek te komen. Dat is een slechte invalshoek vind ik. Een kind dat goed functioneert wordt op deze manier tekort gedaan, maar ook ouders wordt onrecht aangedaan. Ze krijgen de leerkrachten te spreken als er iets minder of mis gaat met het kind. Er ontstaat een klimaat waar weinig te genieten valt, het worden gesprekken over tegenvallende resultaten, onwenselijk gedrag. De leerkrachten gaan de ouderavonden als zwaar ervaren. De vijftien minuten gesprekken kunnen ook gezien worden als een mooie kans. Men kan zich als leerkrachten, als school van de beste kant laten zien.

Volgens De Vries (2007) is er bij goede communicatie tijdens deze vijftien minuten gesprekken een open gesprek waarin beide partijen goed naar elkaar luisteren. Het moet van twee kanten komen. Op dit proces van open communicatie heeft de ander weinig invloed. Hetzelfde geldt voor het luisteren naar elkaar. Als de een dat doet is het nog maar de vraag of de ander dat ook doet.

Volgens De Vries (2007), Langedijk (2010, Ryckaert (2005) en Nieuwenbroek (2000) vraagt het voeren van gesprekken met ouders om specifieke vaardigheden van leerkrachten. Hoe vaak horen we terug dat de leerkracht de ouders eigenlijk niets te melden heeft omdat het gewoon goed gaat. Terwijl een ander aan vijftien minuten niet genoeg heeft, omdat er van alles te vertellen is over het kind. Nieuwenbroek (2000) vraagt zich af waar men op moet letten als men met ouders gaat praten. Ouders die misschien wel heel andere waarden en normen hebben.

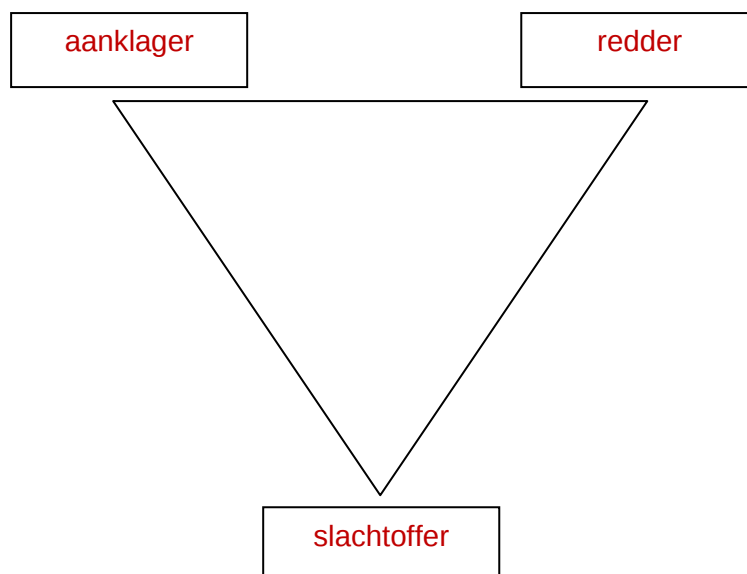
Ik vind het belangrijk dat er samenwerking tussen de leerkrachten en ouders is ook is er een verschil in waarden en normen. De leraar heeft als taak de leerling zo goed mogelijk te begeleiden op de school en zal zich niet als betere ouder moeten opstellen. Leerkrachten en ouders moeten samen beslissingen nemen die in het belang van het kind zijn.

Samenwerking is voor mij het sleutelwoord. In de vijftien minuten gesprekken staan ouders, leerkracht en het kind constant met elkaar in verbinding. Nieuwenbroek (2000) geeft deze relatie tussen de drie partijen weer in een driehoek: de dynamische driehoek. Er is constant een wisselwerking tussen deze drie partijen vandaar de naam dynamisch.

Figuur 1: De dynamische driehoek van Nieuwenbroek.

Vaak gaat er onbedoeld van alles mis in de communicatie tussen ouders en school. Een model voor veel vormen van miscommunicatie is de dramadriehoek uit de transactionele analyse (TA) van de Amerikaanse psycholoog Steven Karpman (www.nlpfreemind.nl). In dit model worden de rollen beschreven die deelnemers aan een gesprek meestal onbewust aannemen. Het model gaat ervan uit dat ieder mens drie egostanden in zich heeft. Deze rollen komen dan tot uiting in het gedrag: woordkeus, lichaamstaal, en intonatie. De ene rol roept als het ware een andere rol op. De begrippen slachtoffer, aanklager en redder of de begrippen ouder, kind, volwassene worden in het model gebruikt. Slachtoffergedrag roept aanklaaggedrag op. Aanklaaggedrag roept vervolgens reddergedrag of slachtoffergedrag op. De rollen liggen meestal niet vast, omdat gesprekspartners tijdens een gesprek vaak wisselen van rol.

Figuur 2: De dramadriehoek van Steven Karpman.

Kenmerken van de rollen in de dramadriehoek laten zien waar het in de praktijk vaak mis gaat. Leerkrachten voeren gesprekken met kinderen, ouders en collega's. Soms lijken deze gesprekken te ontsporen. Men gaat anders reageren, en is zich niet meer bewust van datgene wat hij/zij zegt en eigenlijk niet wil zeggen. Van den Brand (2007) geeft in het artikel aan dat, als er sprake is van een conflict of een gesprek dat niet lekker loopt, de gesprekspartners veelal vaste communicatiepatronen gebruiken. Deze zijn te herleiden tot een van de drie posities uit de dramadriehoek. Deze drie rollen hebben een vaste relatie met elkaar.

De drie rollen in het kort:

De aanklager: legt de schuld bij andere neer door hen te pakken op hun zwakke plek.

Het slachtoffer: gedraagt zich hulpeloos uit angst om fouten te maken.

De redder: maakt andere afhankelijk door ongevraagd hulp aan te bieden.

De drie egostanden in het kort:

Het Kind: gedraagt of reageert in een situatie zoals we dat ook als kind deden.

De Ouder: gedraagt zich zoals hij/zij gezien heeft bij zijn ouders toen hij/zij nog kind was.

De Volwassene: reageert vanuit de realiteit, met respect voor de ander.

De kunst is om tijdens gesprekken uit de dramadriehoek te blijven. Neutraal blijven, kalm blijven, overzien en open staan voor feedback zijn voor mij belangrijk tijdens gesprekken. Een positieve intentie en telkens opnieuw goed afstemmen op elkaar horen daarbij. Ga respectvol om met de ander maar zorg ervoor dat men zegt wat men hoort te zeggen. Communiceren betekent voor mij letterlijk 'in verbinding staan', communicatie is verbinding waarbij grenzen zijn aangegeven. Op de grens is de ontmoeting mogelijk, de voorwaarde voor het aangaan van de verbinding. Door de eigen grenzen en de grenzen van de ander te zien komt men dicht bij elkaar en doet een ieder er toe. Volgens de Vries (2007) blijft een gesprek uit de dramadriehoek door verantwoordelijkheden te nemen en te laten waar ze horen, omdat zo grenzen aangegeven worden. Er ontstaat dan gezonde communicatie en werkelijk verbinding die zoveel mogelijk ruimte biedt aan openheid, vertrouwen en luisteren.

2.4 Constructief communiceren volgens handelingsgericht werken

Handelingsgericht werken (Pameijer en Van Beukering, 2009) gaat over omgaan met verschillen. Het is een werkwijze die de kwaliteit van het onderwijs en de begeleiding voor alle leerlingen beoogt te verbeteren. Uitgangspunt daarbij is dat de onderwijsbehoefte centraal staat waarbij de samenwerking tussen leerkrachten, leerlingen, ouders, interne en externe begeleiders noodzakelijk is. Het team formuleert lange- en korte termijndoelen voor het leren, de werkhouding en het sociaal-emotioneel functioneren van alle leerlingen en

evalueert deze in een cyclus van planmatig handelen. Het groepsplan staat hierbij centraal. De onderwijs- en begeleidingsbehoefte verlopen systematisch, in stappen en transparant. Het is een ieder duidelijk hoe de school wil werken en waarom. Hier valt veel kracht te behalen. Ik vind het belangrijk dat we als school duidelijk aangeven wat onze verwachtingen zijn en wat men van school mag verwachten. Een wisselwerking tussen alle partijen maakt dat we de situatie rondom een kind beter begrijpen en een goede oplossing kunnen zoeken. We hebben elkaar allemaal nodig voor succesvol onderwijs. Een goede communicatie draagt hieraan bij waardoor de schoolcultuur positief zal worden en ouders en leerkrachten zij aan zij komen te staan. Ouderbetrokkenheid is voor mij iets van het hele team en draagt bij aan het verbeteren van het kwaliteitsbeleid. Daar is men zelf als school verantwoordelijk voor.

Constructief communiceren is een belangrijk uitgangspunt bij handelingsgericht werken. Volgens Pameijer en Van Beukering (2009) betekent samenwerken met ouders het laten meedenken van ouders, mee laten beslissen en mee laten doen in het onderwijs aan hun kind. Het is dus meer dan informeren alleen (geen eenrichtingsverkeer maar juist tweerichtingsverkeer). Ik kan dit helemaal onderschrijven, omdat ik in de praktijk heb gemerkt dat het over of tegen ouders praten geen effect heeft. Het praten met ouders vanuit een respectvolle houding van beide kanten waarbij openheid, oprechtheid en gelijkwaardigheid centraal staan is voor mij van belang. Ouders voelen zich dan meer gehoord. Ouders die vragen stellen zijn betrokken bij hun kind, bij school. Het gratis advies dat men krijgt van ouders moet men als waardevol aanpakken en gebruiken. Ik vind dat de communicatie met ouders laagdrempelig en realiseerbaar moet zijn op korte termijn. De zorgen van ouders moeten serieus genomen worden, ook wanneer men die niet helemaal deelt. Pameijer en Van Beukering (2009) geven aan dat ouders en school een gemeenschappelijk belang hebben, namelijk dat het goed gaat met hun kind, onze leerling. Als men als school en ouders op een lijn komt te zitten zijn er de meer ontwikkelingskansen. Men streeft hetzelfde doel na en gaat samen aan de slag. De leerkracht is de onderwijsprofessional en de ouders zijn de ervaringsdeskundigen. Beide bezitten waardevolle kennis die evenveel waard is.

Het gevaar daarbij is dat ouders te veel aangeven wat ze willen. Het is daarbij van belang dat men als school duidelijk aangeeft waar de grenzen liggen. Wat is haalbaar en wat niet. Ik vind dat men daar open en transparant over moet zijn zodat beide partijen weten wat de verwachtingen zijn. Ik merk in de praktijk dat leerkrachten het moeilijk vinden om ouders te betrekken bij het onderwijs en de zorg voor leerlingen. Collega's komen vaak met de reacties dat de ouders te veel eisen hebben.

Bij handelingsgericht werken (Pameijer en Van Beukering, 2009) gaat men ervan uit dat constructieve reguliere gesprekken een preventieve werking hebben. Men werkt op een positieve manier met ouders samen en conflicten zijn er mee te vermijden. Dit kan ik helemaal onderschrijven omdat de samenwerking al begint bij de aanmelding van een kind op school. Als we dan als school duidelijk aangeven wat we verwachten van ouders en wat ouders van ons als school mogen verwachten, ligt er een mooi uitgangspunt om op te bouwen. Een wederzijds vertrouwen kan alleen ontstaan als men duidelijk en eerlijk is. Neem problemen die alle partijen ervaren serieus en zoek tegelijkertijd samen naar positieve aspecten en uitzonderingen. De kunst is volgens Pameijer en Van Beukering (2009) om positieve betrokkenheid naar het kind uit te stralen en tegelijkertijd de ouders gedegen te informeren over de ontwikkeling van hun kind. Opsommen van problemen biedt geen perspectief, het gaat om maatwerk. Afstemming is hierbij weer een sleutelwoord volgens mij. Het op maat maken van aanbevelingen voor *deze* ouders van *dit* kind, op *dit* moment in *dit* gesprek, met *deze* leerkracht over *deze* aspecten. Dit inzicht is voor mij belangrijk voor het verbeteren van de communicatie met ouders.

2.5 Samenvatting

In dit hoofdstuk heb ik theorie volgens De Vries (2007), Langedijk (2010), Ryckaert (2005) en Nieuwenbroek (2000) over communiceren met ouders in het basisonderwijs, het voeren van oudergesprekken gekoppeld aan mijn praktijkervaringen. Daarnaast heb ik beschreven wat handelingsgericht werken kan bijdragen aan een betere communicatie, het constructief communiceren (Pameijer en Van Beukering, 2009).

De huidige praktijk laat mij vanuit deze theorieën zien dat er een begin gemaakt kan worden met het nog beter afstemmen op elkaar, zodat er een wisselwerking ontstaat tussen de leerling en leerkracht, leerlingen onderling, kind en ouders en tussen school en ouders. Hier kan het handelingsgericht werken positief aan bijdragen. Het is nu nog een brug te ver, omdat dit nog geen basis vormt binnen onze huidige onderwijspraktijk.

De theorie hierover leert mij dat het een kans is en een aanvulling kan zijn op onze huidige manier van werken en communiceren. Wat precies de gedachten van ouders, leerkrachten en de school zijn kan ik niet alleen vanuit de theorie beschrijven. Hiervoor doe ik verder onderzoek in de vorm van een kwalitatief beschrijvend onderzoek.

Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijf ik welke onderzoeksvorm ik heb gekozen om antwoorden te vinden op mijn onderzoeksvraag. Om zicht te krijgen op welke aspecten de communicatie bevorderen of belemmeren maak ik gebruik van de data, verkregen uit vragenlijsten en interviews. De keuze voor deze dataverzameling maar ook de respondenten, triangulatie, validiteit, betrouwbaarheid en ethiek worden verantwoord in dit hoofdstuk.

3.2 Onderzoeksvorm

Het is een kwalitatief beschrijvend onderzoek (Baarda, 2009). Beschrijvend omdat ik vanuit het gezichtspunt van de leerkrachten en ouders door middel van interviews en vragenlijsten gevoelens, belevingen en ervaringen in kaart breng. Kwalitatief wil volgens Kallenberg (2007) zeggen dat men van meerdere verschillende databronnen gebruik maakt die binnen de context plaatsvinden. Baarda (2009) geeft aan dat de resultaten niet generaliseerbaar zijn naar andere scholen. De resultaten van dit onderzoek gelden alleen voor de school waar dit onderzoek heeft plaats gevonden en is derhalve een casestudy. Kenmerkend voor een kwalitatief onderzoek is volgens Baarda (2009) dat dataverzameling en data-analyse geïntegreerd zijn en elkaar afwisselen. Door gebruik te maken van deze onderzoeksmethode ben ik in staat de onderzoekssituatie te beschrijven en te begrijpen.

3.3 Respondenten

De respondenten in dit onderzoek zijn de leerkrachten en de ouders. Alle ouders zijn gevraagd om een vragenlijst in te vullen, omdat ik het belangrijk vind dat alle ouders hun ervaringen en meningen kunnen geven. Van 48 van de 108 ouders heb ik respons gekregen op de vragenlijst en dat is voldoende om uitspraken te kunnen doen die gelden voor een grote groep ouders. Bij alle leerkrachten heb ik een interview afgenomen. Ik vind het belangrijk om alle leerkrachten te interviewen, omdat de gegevens voor mij aan bepaalde kwaliteitscriteria moeten voldoen. Het moet betrouwbaar en geldig zijn en daarvoor heb ik de meningen en ervaringen van alle leerkrachten in deze situatie nodig.

3.4 Data verzamelen

Voor het verzamelen van data maak ik gebruik van meerdere methoden. Baarda (2009) beschrijft drie manieren van dataverzameling. Mondeling of schriftelijk interviewen van respondenten, het observeren en het gebruik maken van bestaande gegevens.

In mijn onderzoek verzamel ik gegevens aan de hand van de analyse van bestaande gegevens (oudertevredenheidsonderzoek) en door middel van de schriftelijke vragenlijsten voor alle ouders en interviews met alle leerkrachten. Aan de hand van deze gegevens verzamel ik informatie die ik mede gebruik om mijn onderzoeksvraag te helpen beantwoorden.

3.4.1 Vragenlijsten

Aan de hand van de vragenlijsten krijg ik antwoord op de deelvragen. Ik kan in kaart brengen wat de belemmerende en bevorderende factoren zijn rondom de communicatie over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind. Kallenberg (2007) geeft aan dat werken met vragenlijsten een veelgebruikte methode is om als onderzoeker meningen, opvattingen of kennis van het publiek te willen leren kennen. Dit maakt voor mij dat ik gekozen heb om te werken met vragenlijsten, omdat ik zo vanuit een grote groep ouders vrij gemakkelijk informatie verkrijg over datgene wat ik wil weten. In de vragenlijst is er ruimte voor aanvullingen en opmerkingen die richting kunnen geven aan het verdere verloop van het onderzoek. De terugkoppeling van de analyse en verwerking naar de ouders zorgt voor transparantie achteraf.

3.4.2 Interview

Door het interviewen van leerkrachten wil ik de belevingen en ervaringen van deze respondenten in beeld brengen maar ook dieper ingaan op hun kijk op bepaalde antwoorden vanuit de vragenlijsten van ouders. Omdat ik veel waarde hecht aan het geven van voldoende ruimte en tijd voor de respondenten om hun ervaringen en bevindingen kwijt te kunnen, kies ik voor een semigestructureerd interview. Kallenberg (2007) geeft aan dat daarbij een deel van de vragen vooraf is vastgesteld zodat men zeker weet dat die vragen in het interview aan bod komen. Het grote voordeel is dat dan een zekere mate van vergelijkbaarheid van de gegevens uit het interview aanwezig is. Ik haal uit de vragenlijst voor ouders onderwerpen waarover ik de bevindingen en ervaringen van leerkrachten wil weten. Vooraf stel ik een paar kernthema's vast die ik zeker aan de orde wil stellen tijdens het interview.

Het gaat hierbij om een afgebakend en specifiek onderwerp. Ik kies daarbij voor individuele interviews omdat het gaat om ieders persoonlijke ervaringen en bevindingen en dat kan privé zijn.

3.5 Betrouwbaarheid en validiteit

Een onderzoek is volgens Van der Donk en Van Lanen (2009) betrouwbaar als er bij herhaling van het onderzoek dezelfde onderzoeksresultaten naar voren komen. Dit is niet haalbaar binnen het onderwijs, niet haalbaar binnen mijn onderzoek. Het gaat om de bevindingen van *deze* ouders en leerkrachten op *dit* moment in *deze* situatie. Er is sprake van een onderwijssituatie die te maken heeft met beïnvloedende factoren, zodat men niet kan spreken van zuivere experimenten, geen oorzaak- en gevolgrelaties kunnen vaststellen in verband met de beïnvloedende factoren (Van der Donk en Van Lanen, 2009).

Het is als onderzoeker volgens Kallenberg (2007) belangrijk dat men gebruik maakt van critical friends. Door telkens in dialoog te gaan met hen en hen als klankbord te laten fungeren, maakt dat ik kritisch blijf kijken naar alle facetten binnen het onderzoek. Ik heb door omstandigheden minder gebruik kunnen maken van mijn opleidingsgenoten. Ik ben op zoek gegaan naar critical friends buiten de opleiding om. De teamleiders van verschillende scholen, de directeur en een kennis die niet binnen het onderwijs werkzaam is maken dat ik een breed scala aan critical friends heb. Door gebruik te maken van hen expertise heb ik gemerkt dat het verhelderen van de vraagstelling bij het opzetten van de vragenlijsten en de interviews een waardevolle toevoeging is. Ik ben door de kijk van de critical friends kritisch gaan reflecteren op wat ik binnen het onderzoek wilde gaan doen.

Door bij de interviews gebruik te maken van een member check (Kallenberg, 2007) vergroot ik de betrouwbaarheid. De respondenten hebben de antwoorden kunnen controleren en ik heb de veranderingen en aanpassingen door kunnen voeren. Transparantie hierbij maakt dat ik de bevindingen verantwoord kan opschrijven. De verwerking van de te verkregen data in de hoofdstukken zijn kritisch bekeken door de critical friends. Door ook gebruik te maken van meerdere instrumenten om te komen tot antwoorden op de onderzoeksvraag maakt dat de validiteit gewaarborgd is.

3.6 Triangulatie

Een belangrijk kwaliteitscriterium binnen een onderzoek is volgens Harinck (2006) triangulatie, het gebruik maken van meerdere bronnen. Door vanuit verschillende invalshoeken of gegevens te kijken naar het verschijnsel maakt dat er sprake is van triangulatie. Ik maak binnen dit onderzoek gebruik van methodische triangulatie en

brontriangulatie, omdat ik onder andere gebruik maak van de interviews en vragenlijsten bij de dataverzameling (Baarda 2009). Door gebruik te maken van de bestaande gegevens vanuit databronnen zoals het oudertevredenheidsonderzoek (DUO onderzoek) heb ik zinvolle informatie verkregen die duidelijk een meerwaarde opleveren aan het begin van dit onderzoek.

3.7 Ethiek

Volgens Van der Donk en Van Lanen (2009) zal men, als men onderzoek doet in een onderwijscontext, als onderzoeker, leraar of als collega, ethisch moeten handelen. Het is daarbij belangrijk dat de onderzoeker om toestemming vraagt. De vertrouwelijkheid van de te verkregen data moet worden bewaakt en men moet als onderzoeker kritisch reflecteren op de keuzes die gemaakt worden. Tijdens het onderzoek neem ik een reflecterende houding aan. Ik heb vooraf aan dit onderzoek de leerkrachten en de ouders geïnformeerd over de opzet en het doel van dit onderzoek. De respondenten hebben toestemming verleend op vrijwillige basis om de verkregen data te verwerken in het verslag. Ik heb geen persoonsgegevens in dit verslag opgenomen en er zullen geen nadelige effecten plaats vinden voor betrokkenen. De gegevens zullen niet aan derden verstrekt worden als daar geen toestemming voor gegeven is. Volgens Baarda (2009) is het onderzoek mede daardoor ethisch verantwoord.

3.8 Samenvatting

In dit hoofdstuk heb ik de opbouw van het onderzoek beschreven. De keuze voor de respondenten zijn beschreven. Ik heb de gekozen onderzoeksmethoden verantwoord en kunnen onderbouwen. Validiteit, betrouwbaarheid en triangulatie zijn hierin meegenomen. In de volgende hoofdstukken ga ik de datapresentatie en -analyse beschrijven.

Hoofdstuk 4 Data-analyse en resultaten

4.1 Inleiding

Het doel van dit onderzoek is het in kaart brengen van de belevingen en bevindingen van ouders en leerkrachten ten aanzien van de communicatie over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen het kind op dit moment zodat er aanbevelingen gedaan kunnen worden om de communicatie tussen leerkrachten en ouders te optimaliseren. Dit heb ik gedaan door de respondenten te bevragen door middel van vragenlijsten (ouders) en interviewen (leerkrachten).

De vijftien minuten gesprekken die plaats vinden op deze school zijn de basis voor de opzet van de vragenlijsten en de gehouden interviews.

De data uit de vragenlijsten en interviews worden in dit hoofdstuk gepresenteerd.

4.2 Data vragenlijsten

Fase 1: Vragenlijst november 2010.

Alle ouders hebben in november 2010 op verzoek van de directeur van de school de mogelijkheid gekregen om een vragenlijst in te vullen. Dit gebruik ik mede als startpunt voor het onderzoek. Er zijn vier vragen als onderdeel van een nieuwsbrief meegegeven aan 108 ouders. De vragen hebben betrekking op de ervaringen en bevindingen van de ouders naar aanleiding van de vijftien minuten gesprekken die in november 2010 hebben plaats gevonden. Er is bij deze vragen geen begeleidend schrijven meegegaan naar ouders over het doel en vervolg.

De data verkregen uit de vragen heb ik verzameld en per vraag weergegeven. Ik heb de analyse van deze vragen gebruikt voor de opzet van mijn verdere onderzoek.

Er zijn door ouders uitspraken gedaan over zaken die de ouders graag onder de aandacht zouden willen brengen. Het gaat dan om zaken als twee of drie per jaar een rapport of de inbreng van gesprekspunten door ouders voorafgaand aan de vijftien minuten gesprekken. Dit zal mee genomen worden in de conclusies en aanbevelingen naar aanleiding van dit onderzoek.

Respons naar aanleiding van de vragenlijst in november 2010 is dat 20 van de 108 ouders de vragenlijst hebben ingeleverd.

De verkregen data ziet u hier weergegeven.

onderwerp/thema	bevindingen:		
inhoud gesprekken		Ja	Nee
	Is er voldoende aandacht besteed aan de sociaal emotionele ontwikkeling van uw kind?	18	2
	Er is geen rapport mee gegaan, bent u toch voldoende geïnformeerd over de leerresultaten van uw kind?	13	7
inbreng ouders			
	Hebt u voldoende de gelegenheid gehad uw vragen te stellen?	14	6
	Hebt u antwoord gekregen op uw vragen?	20	0

Conclusie:

Het merendeel van de groep respondenten geeft aan dat er voldoende aandacht is geweest voor de sociaal emotionele ontwikkeling van het kind. 20% van de respondenten geven aan dat ze onvoldoende geïnformeerd zijn over de leerresultaten van het kind en onvoldoende de gelegenheid hebben gekregen om vragen te stellen. Bij de aanvullende opmerkingen die gemaakt zijn door de diverse respondenten blijkt dat er verschil zit in de bereikbaarheid van de leerkracht en de inbreng van ouders waarbij de respondenten aangeven dat het leerkrachtafhankelijk is.

Fase 2: Vragenlijst januari 2011.

Baarda (2009) geeft aan dat het doorzoeken van onderzoeksmateriaal soms leidt tot bijstelling van de vraagstelling zodat men als onderzoeker nauwkeurig aan kan geven wat hij/zij wil weten. Daarom heb ik naar aanleiding van de vragenlijst in november 2010 een uitgebreidere versie gemaakt met een begeleidend schrijven voor alle ouders. Op basis van de aanvullende opmerkingen door de groep respondenten en de opgedane kennis naar aanleiding van de bestudeerde literatuur zijn de vragen voor deze vragenlijst samengesteld.

Alle ouders hebben in januari 2011 de mogelijkheid gekregen om een vragenlijst in te vullen. De vragen hebben betrekking op de ervaringen en bevindingen van de ouders naar aanleiding van de vijftien minuten gesprekken die in januari 2011 plaats hebben gevonden. Er is een begeleidende brief meegegaan voor alle ouders over de opzet, het doel en de terugkoppeling naar aanleiding van de ervaringen en belevingen van de ouders ten aanzien van deze vragenlijst (bijlage 1).

De data verkregen uit de vragen heb ik verzameld en per vraag weergegeven. Ik heb de analyse van deze vragen gebruikt voor de opzet van mijn verdere onderzoek.

Respons naar aanleiding van de vragenlijst in januari 2011 is dat 44 van de 108 ouders de vragenlijst hebben ingeleverd. De verkregen data ziet u hier weergegeven.

onderwerp/thema	bevindingen:		
bereikbaarheid school / leerkrachten		Ja	Nee
	Ik voel mij als ouder welkom op school.	43	1
	Als ik met iets zit, stap ik gemakkelijk naar een leraar toe.	40	4
	Hebt u het gevoel dat u met problemen en vragen over uw kind(eren) bij de leerkracht terecht kunt?	43	1
inhoud gesprekken	Krijgt u voldoende mogelijkheden om over de vorderingen van uw kind(eren) te praten op school?	43	1
	Krijgt u tijdens het 15 minuten gesprek voldoende informatie over het functioneren van uw kind(eren) in de groep?	40	4
	Bent u tevreden over de informatie die u krijgt tijdens de 15 minutengesprekken over de resultaten van uw kind(eren).	42	2
	Hebt u als ouder tijdens de 15 minutengesprekken een beeld gekregen van de prestaties van uw kind(eren) op de methodegebonden toetsen en de CITO toetsen?	41	3
	Bent u tevreden over de inhoud van de 15 minutengesprekken over uw kind(eren)?	39	5

inbreng ouders	Bent u tevreden over de manier waarop de school omgaat met vragen en opmerkingen van ouders?	39	5
	Als er iets met mijn kind(eren) is, wordt er geluisterd naar mijn kijk als ouder op het probleem.	35	9
	Bent u tevreden over de manier waarop er afspraken met u worden gemaakt als het gaat om extra zorg die nodig is voor uw kind(eren).	41	3

Conclusie:

Het merendeel van de groep respondenten geeft aan tevreden te zijn over de bereikbaarheid van de school of de leerkrachten. Over het onderwerp of thema inbreng ouders zijn de ervaringen wat minder. Bij de aanvullende opmerkingen en vragen die genoemd zijn (zie bijlage 3) geven de respondenten het volgende aan. Het is afhankelijk van de leerkracht of een ouder wel of niet makkelijk naar de leerkracht toe stapt. De een is toegankelijker dan de ander volgens de belevingen en ervaringen van ouders. De inbreng van ouders is minimaal volgens de belevingen en ervaringen van de groep respondenten. Hier geven de respondenten ook aan dat het afhankelijk is van de leerkracht van het kind. De respondenten geven aan dat ze graag vooraf gesprekspunten zouden willen aanleveren zodat er tijd en ruimte is om daarover te praten.

In deze paragraaf zijn de data gepresenteerd vanuit de vragenlijsten. Baarda (2009) geeft aan dat de eerste stap in de analyse labelen is. De labels moeten tot een zinvolle reductie van het onderzoeksmateriaal leiden waarbij elk label iets zegt over een individu, situatie, groep of proces. Door eerst de aanvullende opmerkingen van de groep respondenten te labelen ben ik op zoek gegaan naar thema's. Ik ben gaan ordenen en daar zijn vervolgens de onderwerpen of kernthema's uit gekomen. Ik heb een indeling gemaakt op basis van verwantschap zoals Baarda (2009) beschrijft. Deze kernthema's zijn de basis voor het vervolg van het onderzoek, de interviews.

4.3 Data interview

In deze paragraaf worden de data gepresenteerd vanuit de interviews. Dit is een kwalitatieve weergave van de antwoorden van de respondenten, opgesteld volgens het schoendoosmodel (Harinck, 2009).

Tijdens de interviews ben ik uitgegaan van de kernthema's of onderwerpen die ik verkregen heb door het labellen, de analyse van de vragenlijsten. Alle leerkrachten van iedere jaargroep zijn geïnterviewd. Ik heb de ervaringen en belevingen van de leerkrachten ten aanzien van de kernthema's of labels zoals bereikbaarheid van de leerkrachten, de inhoud van de vijftien minuten gesprekken en de inbreng van de ouders hierbij boven tafel gekregen. De data verkregen uit de vragenlijsten zijn de basis geweest voor de open vragen die ik heb gesteld tijdens het interview.

Door de letterlijke uitwerking van de gemaakte opnames tijdens de interviews te analyseren en vervolgens te verdelen in fragmenten en zinnen heb ik een onderverdeling in categorieën gemaakt. Dat zijn de topics die tijdens het interview aan de orde zijn gekomen (bijlage 4). Een aantal voorbeelden van letterlijke terugkomende antwoorden beschrijf ik hieronder.

Interview	
Bereikbaarheid leerkrachten	Antwoorden
Heb je het gevoel dat ouders makkelijk naar je toe stappen en waarom denk je dat?	Ja: -Ouders komen na school regelmatig binnen. Nemen tussentijds contact op. Spreken me aan als er vragen zijn. -De inlooptijd in de onderbouw maakt dat er makkelijker contact mogelijk is. -Ik weet niet of ouders lang denken voordat ze komen maar het beeld wat ik heb maakt dat ik denk dat ze makkelijk komen. -Ik hoor wel eens van ouders dat ze niet naar iedere leerkracht makkelijk toe stappen. Moeten we ons als school op focussen.
	Denk het wel. Ik heb niet veel contact buiten de ouderavonden om met de ouders maar dat is denk ik een goed teken. Sommige ouders komen gewoon niet. Drempel is toch te hoog dan denk ik.
	Weet het niet: Ik probeer open en toegankelijk te zijn door regelmatig zelf ouders aan te spreken. Ik heb het idee dat ze wel komen als het nodig is. Dat merk ik ook. Ouders lopen binnen en maken regelmatig een afspraak over van alles. In de hogere groepen is het toch anders, je ziet ouders minder dus een goed contact is dan extra belangrijk.

Inhoud gesprekken	Antwoorden
Wat zijn je ervaringen met betrekking tot de inhoud die je gegeven hebt tijdens de gesprekken?	Positief: -De gesprekken in januari 2011 waren compleet door de aanvulling van de overzichtgrafieken vanuit CITO naast de resultaten op de methodegebonden toetsen. -Ouders geven aan een goed compleet beeld te hebben van het hele kind. -Sociaal emotionele deel past nu goed bij de rest van de inhoud van het gesprek. -Ontwikkeling van het kind is nu mooi zichtbaar.
	Wisselend: Bij de ene ouders liep het goed en bij de ander had ik een vervelend gevoel. Ik heb niet alles kunnen vertellen wat ik vooraf had gepland. Ik heb de dag erna een vervolggesprek aangevraagd bij de ouder. Dat was goed want ouders liepen met hetzelfde gevoel rond. We komen er altijd weer uit. Een vervolgspraak is altijd mogelijk.

Inbreng ouders	Antwoorden
Wat is je beeld ten aanzien van het gehoord voelen als ouder bij de leerkrachten?	Positief. Ik denk dat wij als school altijd open staan voor ouders. Ouders kunnen aangeven wat er speelt.
	-Moeilijk in te schatten. Ik hoop dat ouders zich gehoord voelen. Ik vraag dat ook na in een gesprek. Het is heel belangrijk om samen met ouders op een lijn te zitten. -Lastige, zeurende ouders heb je altijd.
	Ouders moeten zich gehoord voelen: -Dit is belangrijk om aan ouders na te vragen. Wij kunnen wel het idee hebben dat ze zich gehoord voelen terwijl ouders er anders over denken. -Ik probeer de inbreng van ouders altijd een plaats te geven. Dat benoem ik expliciet in het gesprek. Hebt u als ouder kunnen zeggen wat u wilde zeggen?

Conclusie:

De data die ik heb verkregen door de interviews zijn kwalitatief van aard. Ik heb de opmerkingen die frequent genoemd zijn door de groep respondenten hierboven beschreven. De analyse van de data geeft aan dat het merendeel van de groep respondenten een positief gevoel heeft over de bereikbaarheid van de leerkrachten, de inhoud van de vijftien minuten gesprekken en de inbreng van de ouders. Eén respondent geeft aan dat het belangrijk is dat er regelmatig navraag gedaan wordt aan de ouders over wat de ervaringen zijn ten aanzien van de kernthema's of labels zoals bereikbaarheid van de leerkrachten, de inhoud van de vijftien minuten gesprekken en de inbreng van de ouders. De aanvullende opmerkingen vanuit de verkregen data worden mee genomen in de aanbevelingen.

4.4. Samenvatting

In dit hoofdstuk heb ik de data gepresenteerd verkregen uit de vragenlijsten en interviews. Aan de hand van de presentatie ben ik gaan analyseren. Deze analyse heeft bijgedragen aan de conclusies en antwoorden op de onderzoeksvraag en deelvragen die in het volgende hoofdstuk beschreven zullen worden.

Hoofdstuk 5 Beantwoording van de onderzoeksvraag

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal ik de data, verkregen uit de vragenlijsten en interviews, koppelen aan de resultaten zoals gepresenteerd in hoofdstuk 4.

De analyse die hieruit volgt zal gerelateerd worden aan de onderzoeksvraag en de daarbij behorende deelvragen. Mijn onderzoeksvraag is:

Wat is er nodig om de communicatie over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind tussen de leerkrachten en ouders te verbeteren?

5.2 Data-analyse aan de hand van de deelvragen

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden heb ik een tweetal deelvragen geformuleerd.

- Hoe ervaren de leerkrachten en de ouders de communicatie over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind?
- Welke aspecten bevorderen of belemmeren de communicatie tussen leerkrachten en ouders over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind?

Het antwoord op de deelvragen heeft als doel het in kaart brengen van de belevingen en bevindingen van ouders en leerkrachten ten aanzien van de communicatie over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind op dit moment, zodat er aanbevelingen gedaan kunnen worden om de communicatie tussen leerkrachten en ouders te optimaliseren.

5.2.1 Antwoorden en conclusies deelvraag 1

Hoe ervaren de leerkrachten en de ouders de communicatie over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind?

Bij de analyse van de data heb ik gekeken naar de ervaringen en belevingen van de ouders en de leerkrachten ten aanzien van de vijftien minuten gesprekken die twee maal per jaar gehouden worden op school. Over het algemeen zijn beide groepen respondenten positief.

Beide groepen respondenten geven aan dat het in de begeleiding van kinderen belangrijk is dat leerkrachten en ouders samenwerken in de opvoeding van het kind.

De groepen respondenten geven aan dat op de onderdelen bereikbaarheid van de leerkrachten, de inhoud van de gesprekken en de inbreng van de ouders het belang van afstemming met elkaar duidelijk naar voren komt. Nieuwenbroek (2000) geeft aan dat er een bondgenootschap gesloten moet worden, ook al liggen de ideeën over opvoeding nog zo ver uit elkaar. Ieders inbreng is waardevol en doet er toe. Dit onderschrijft Langedijk (2010).

Leerkrachten geven tijdens de interviews aan dat ze het belangrijk vinden om het verhaal kwijt te kunnen en ouders geven in de vragenlijsten aan dat het belangrijk is dat ze goed geïnformeerd worden. Een totaal overzicht dat leerkrachten geven over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind wordt als positief ervaren door ouders. Ouders hebben een beeld van de ontwikkeling van het kind en willen graag eigen ervaringen en beelden delen met de leerkracht. Uit de analyse van de aanvullende opmerkingen bij de vragenlijsten blijkt dat ouders niet altijd het gevoel hebben dat ze er toe doen. Dit is nog te veel leerkrachtafhankelijk volgens hen. Ouders geven aan het gevoel te willen hebben dat ieders inbreng waarde heeft en van belang is. De bewustwording bij de leerkrachten zal nu op gang moeten komen, omdat de ervaringen van de ouders anders zijn dan het beeld dat de leerkrachten zelf hebben. Volgens Langedijk (2010) is uit onderzoek gebleken dat een ontevreden ouder zijn ontevredenheid doorvertelt aan tien andere ouders en dat een tevreden ouder het meestal niet vaker dan een keer doorvertelt.

Een enkele leerkracht geeft in het interview aan zich terdege bewust te zijn dat er meer nodig is om de samenwerking te verbeteren. De communicatie met ouders moet volgens de respondent laagdrempelig zijn en realiseerbaar. Pameijer en Van Beukering (2009) geven aan dat het gemeenschappelijk belang dat ouders en school hebben, is dat het goed gaat met het kind. De aanvullende opmerkingen en analyse van de verkregen data laten zien dat zowel de ouders als de leerkrachten het hierover eens zijn. Beide groepen respondenten geven aan dat samenwerking in deze een positief punt is. Het is volgens een aantal leerkrachten wel belangrijk dat het haalbaar is. Waarbij ze aangeven dat we als school helder en duidelijk moeten aangeven wat reëel is. Grenzen aangeven is volgens Pameijer en Van Beukering (2009) heel transparant en bevordert de samenwerking. Ouders geven aan graag te weten wat ze kunnen verwachten, zodat leerkrachten weten waar ze aan toe zijn. Het gaat volgens de leerkrachten hier erom dat ouders zich gehoord voelen, serieus genomen worden en met een goed gevoel de deur uit gaan. Waarbij de leerkrachten in het interview aangeven dat ditzelfde van belang is voor de leerkrachten. Wat daar voor nodig is en bevorderend kan werken staat in de volgende paragraaf beschreven.

5.2.2 Antwoorden en conclusies deelvraag 2

Welke aspecten bevorderen of belemmeren de communicatie tussen leerkrachten en ouders over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind?

Bij de analyse van de data ben ik uitgegaan van een aantal kenmerken die passen bij handelingsgericht werken en het constructief communiceren (Pameijer en Van Beukering, 2009). Pameijer en Van Beukering (2009) geven aan dat de school samen met ouders verantwoordelijk is voor de ontwikkeling van de leerlingen. Je moet er als school voor zorgen dat de ouders bij het onderwijs betrokken worden.

Constructief communiceren is een belangrijk uitgangspunt bij handelingsgericht werken. Volgens Pameijer en Van Beukering (2009) betekent samenwerken met ouders het laten meedenken van ouders, mee laten beslissen en mee laten werken in het onderwijs aan hun kind. Het is dus meer dan informeren alleen (geen eenrichtingsverkeer maar juist tweerichtingsverkeer).

Uit de analyse van de vragenlijsten en de interviews blijkt dat praten voor de respondenten vanuit een respectvolle houding van beide kanten gebeurt. Ze geven hierbij aan dat openheid, oprechtheid en gelijkwaardigheid hierbij centraal staan. Ouders geven aan dat ze zich toch niet altijd gehoord voelen. Dit is een belemmerende factor. Leerkrachten geven aan dat het belangrijk is dat de leerkrachten deze factor ombuigen naar een bevorderende factor. Dit vraagt volgens de respondenten om een houding van de leerkrachten waarbij men anders kijkt naar de situatie. Ouders die vragen stellen zijn betrokken bij hun kind, bij school. Een aantal respondenten geeft aan dat het gratis advies dat men krijgt van ouders als waardevol gebruikt kan worden. De communicatie met ouders moet laagdrempelig en realiseerbaar zijn op korte termijn. De zorgen van ouders moeten serieus genomen worden, ook wanneer men die niet helemaal deelt. Door ouders de ruimte te geven om aan te geven wat er speelt en het te delen komt volgens hen de school op één lijn te zitten en zijn er de meeste ontwikkelingskansen mogelijk.

Uit de vragenlijsten komt naar voren dat ouders verschil merken in de betrokkenheid van leerkrachten. Een enkele leerkracht merkt dit ook in het interview op. Een duidelijk lijn op het gebied van omgaan met ouders is volgens hem/haar van belang. Het gaat om het team van de school en de manier van openheid en betrokkenheid.

Volgens Pameijer en Van Beukering (2009) is het een kunst om positieve betrokkenheid naar het kind uit te stralen en de ouders gedegen te informeren over de ontwikkeling van het kind. Dit vraagt om een professionele houding en maatwerk van de leerkrachten.

De ouders geven in de aanvullende opmerkingen aan dat de school, leerkrachten, de communicatie met ouders de vorm zou moeten geven die het best past bij de school. Leerkrachten geven aan dat het moeilijk is om het alle ouders naar hun zin te maken. Dit is een belemmerende factor. Een leerkracht geeft aan dat er ook lastige ouders zijn. Die hebben altijd wel wat te zeuren. De Vries (2007) geeft aan dat hoe lastig ouders misschien ook zijn, men kan niet om ze heen. Een bevorderende factor, volgens de ouders op dit gebied, is dat de leerkrachten zich bezinnen op de manier waarop ze met ouders omgaan. Enkele leerkrachten geven in het interview aan dat het waardevol is dat zij zich proberen te verdiepen in het gedrag van de ouders en hun positie. Haal het positieve eruit en ga daarmee verder. Volgens deze respondenten komt dat iedereen ten goede; de school, de ouders, de leerkrachten en niet te vergeten; de leerlingen.

5.2.3 Beantwoording onderzoeksvraag

Wat is er nodig om de communicatie over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind tussen de leerkrachten en ouders te verbeteren?

In de bestudeerde literatuur wordt het volgende genoemd dat in relatie staat met deze deelvraag: De kracht van de communicatie tussen ouders en leerkrachten zit hem in een grondhouding, waarbij men ervan uit gaat dat iedere situatie nieuw is en dat die situatie het ook waard is om opnieuw te bekijken. Ryckaert (2005) geeft het volgende ezelsbruggetje aan: communiceer als een OEN (open, eerlijk en nieuwsgierig) en laat OMA (oordelen, meningen en aannames) thuis. Bij professioneel communiceren en handelen, gaat het er volgens Langedijk (2010) om dat men weet wat men wil bereiken, weet waarom men dat wil bereiken en weet men hoe men dat wil bereiken en het vervolgens ook doet.

Uit de analyse van de data blijkt dat beide groepen respondenten aangeven dat het als managementteam van een school belangrijk is om met het team in gesprek te gaan en te zien welke overtuigingen er op het gebied van communicatie met ouders leven en hoe die stroken met de doelen die de school heeft op deze gebieden. Vandaar uit kan men de communicatie verder gaan verbeteren.

Volgens De Vries (2007) is er bij goede communicatie tijdens vijftien minuten gesprekken een open gesprek waarin beide partijen goed naar elkaar luisteren. De groep respondenten, de ouders geven in de aanvullende opmerkingen aan dat het gesprek van twee kanten moet komen. Een bevorderende factor op dit gebied kan volgens deze groep respondenten zijn dat ouders vooraf gesprekspunten kunnen inbrengen voor het oudergesprek. Ouders geven

aan zich dan gehoord te voelen en serieus genomen. Een opvallende punt dat uit dit onderzoek naar voren is gekomen, is dat ouders en school met verschillende verwachtingen een oudergesprek ingaan. De leerkrachten geven aan dat ze in vijftien minuten de belangrijkste zaken willen vertellen. Terwijl ouders aangeven dat ze vaak langer de tijd nodig hebben om het tot zich door te laten dringen. Volgens respondenten uit beide groepen blijkt dat deze verwachtingen, door inbreng vooraf, helder gecommuniceerd kunnen worden. De leerkracht geeft de gesprekpunten vooraf op papier aan, de ouders kunnen eigen gesprekspunten toevoegen en op basis daarvan maakt de leerkracht een definitieve agenda of planning voor het gesprek.

5.3 Samenvatting

In hoofdstuk 5 heb ik conclusies getrokken uit de data-analyse van hoofdstuk 4 en zijn er voorlopige aanbevelingen gedaan met betrekking tot de conclusies. De door mij gelezen literatuur heeft mij geholpen met het trekken van conclusies omdat ik nu zicht heb op de bevorderende en belemmerende factoren in relatie met dat wat er al allemaal door diverse schrijvers over geschreven is. In het volgende hoofdstuk beschrijf ik de inhoudelijke aanbevelingen naar aanleiding van de conclusies.

6 Conclusies en aanbevelingen

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijf ik welke conclusies ik heb getrokken en beschrijf ik de algemene conclusie voor mijn onderzoeksdomein. Daarnaast doe ik aanbevelingen voor praktijkverbetering en een eventueel vervolgonderzoek. Hierin heb ik de aanbevelingen van de respondenten verwerkt.

6.2 Conclusies en bevindingen

Ik beschrijf de bevorderende en belemmerende factoren die voorkomen uit de conclusies en bevindingen. Ik maak onderscheid tussen beide factoren omdat beide partijen aangeven dat het belangrijk is te kijken naar wat de communicatie met ouders kan verbeteren.

Bevorderende factoren:

Praten met elkaar gebeurt vanuit een respectvolle houding van beide kanten.

Openheid, oprechtheid en gelijkwaardigheid staan voor beide groepen respondenten centraal.

Een totaal overzicht dat leerkrachten geven over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind wordt als positief ervaren door ouders. Ouders hebben een beeld van de ontwikkeling van het kind.

Beide groepen respondenten geven aan dat in de begeleiding van kinderen het belangrijk is dat leerkrachten en ouders samenwerken in de opvoeding van het kind.

Belemmerende factoren:

Ouders willen graag eigen ervaringen en beelden delen met de leerkracht.

Op de onderdelen bereikbaarheid van de leerkrachten, de inhoud van de gesprekken en de inbreng van de ouders komt het belang van afstemming met elkaar duidelijk naar voren.

Ouders hebben niet altijd het gevoel dat ze er toe doen.

Ouders geven aan dat ze zich niet altijd gehoord voelen.

Ouders en leerkrachten merken verschil in de betrokkenheid van leerkrachten.

6.3 Conclusie onderzoeksvraag

Naar aanleiding van de conclusies is helder dat er veel tevredenheid is op het gebied van de communicatie op dit moment.

Beide respondenten zijn het eens over een groot aantal zaken en hebben dezelfde denkbeelden hierbij die de communicatie kunnen verbeteren.

Het is volgens de groepen respondenten belangrijk om als managementteam van een school met het team in gesprek te gaan en te zien welke opvattingen er op het gebied van communicatie met ouders leven en hoe die stroken met de doelen die de school heeft op deze gebieden.

Beide groepen respondenten geven aan dat nu helder is geworden waar de belemmeringen zitten en waar de sterke kanten liggen die als uitgangspunt genomen kunnen worden om de communicatie met ouders te verbeteren. Het zien en ervaren van de positieve en sterke kanten door de leerkrachten en de ouders maakt dat er ook ruimte is om te werken aan verbeterpunten.

6.4 Inhoudelijke aanbevelingen voor de praktijk

Hieronder beschrijf ik de aanbevelingen ten aanzien van de bevorderende factoren om de communicatie met ouders te verbeteren.

Een aanbeveling ten aanzien van de inbreng van de ouders is gebaseerd op dat wat beide groepen respondenten noemen. Als school moeten we zorgen dat ouders weten dat ieders inbreng waarde heeft en van belang is. De bewustwording bij de leerkrachten zal op gang moeten komen, omdat de ervaringen van de ouders anders zijn dan het beeld dat de leerkrachten zelf hebben. Door open en eerlijk hierover met elkaar in gesprek te gaan zal er helderheid komen op dit vlak.

Het oprichten van een *klankbordgroep* voor ouders kan de communicatie met ouders verbeteren en tegelijkertijd blijft men de communicatie op deze manier onderhouden. Door minimaal vier tot zes keer per jaar met deze klankbordgroep en het managementteam samen te reflecteren en evalueren is het mogelijk om een betere afstemming te krijgen op het gebied van communicatie tussen ouders en leerkrachten.

Een aanbeveling ten aanzien van het gehoord voelen als ouders, en dat gebaseerd is op de bevindingen van beide groepen respondenten, is dat ouders vooraf gesprekspunten kunnen inbrengen voor het oudergesprek. Het moet van twee kanten komen. Een ouder voelt zich dan gehoord en serieus genomen. De verwachtingen kunnen door inbreng van beide partijen vooraf helder gecommuniceerd worden. De leerkracht geeft de gesprekspunten vooraf op papier aan, de ouders kunnen eigen gesprekspunten toevoegen en op basis daarvan maakt de leerkracht een definitieve agenda of planning voor het gesprek.

Belangrijk is om als school de communicatie met ouders zó vorm te geven dat het past bij de school. Het beschrijven hiervan in de schoolgids schept meer duidelijkheid. Het is volgens de leerkrachten de taak van de leerkracht om de betrokkenheid van ouders te vergroten. Een aanbeveling hierbij is dat kijken naar eigen gedrag van de leerkrachten en wat men daaraan kan veranderen kan maken dat er meer betrokkenheid zal ontstaan. Leerkrachten geven aan dat ze tijdens intervisiebijeenkomsten ervaringen willen delen en uitwisselen. Het invoeren van intervisiebijeenkomsten ten aanzien van dit onderwerp kan helpen leerkrachten te laten reflecteren op eigen gedrag en de manier waarop ze met ouders omgaan. Het gratis advies dat men krijgt van ouders willen de leerkrachten als waardevol aanpakken en gebruiken. Een kritisch reflecterende houding van leerkrachten is een belangrijke basis om de communicatie met ouders te verbeteren.

6.5 Conclusie en aanbevelingen vervolgonderzoek

Op basis van bovenstaande aanbevelingen lijkt het mij zinvol om de toe te passen interventies regelmatig met elkaar als team, samen met de ouders te evalueren.

Een vervolgonderzoek zal dan over een jaar of twee weer plaats kunnen vinden door middel van een vergelijkbaar onderzoek om te kijken hoe de ervaringen en belevingen zijn op dat moment en welke interventies er eventueel nodig zijn.

6.6 Samenvatting

In dit hoofdstuk heb ik de antwoorden en conclusies geformuleerd vanuit de deelvragen, waarbij ik steeds het verband gelegd heb met de onderzoeksvraag.

Er zijn aanbevelingen gedaan met betrekking tot de conclusies en er zijn aanbevelingen gedaan voor een eventueel vervolgonderzoek.

In het volgende hoofdstuk beschrijf ik mijn bevindingen als onderzoeker.

Hoofdstuk 7 Evaluatie

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijf ik wat dit onderzoek voor mij heeft betekend. Wat de opbrengsten voor mij zijn en wat ik ervan heb geleerd. Vervolgens beschrijf ik vanuit mijn ervaringen als onderzoeker eventuele aanbevelingen voor andere onderzoekers.

7.2 Evaluatie van het onderzoek

Er lag vanuit mijn huidige werkcontext een mooie uitdaging om onderzoek naar te doen. Vanuit mijn passie zag ik een mooie kans om de huidige onderwijspraktijk eens goed te bekijken op het gebied van communicatie met ouders, met als doel het in kaart brengen van de belevingen en bevindingen van ouders en leerkrachten ten aanzien van de communicatie, over het functioneren, de leerprestaties en de vorderingen van het kind op dit moment. Zo kunnen aanbevelingen gedaan worden om de communicatie tussen leerkrachten en ouders te verbeteren.

Aan het begin van het onderzoek heb ik deelvragen opgesteld die me zouden helpen om een antwoord te krijgen op de onderzoeksvraag. Dit heeft meer tijd gekost dan ik verwacht had en wat mij als onderzoeker direct duidelijk maakte dat onderzoek tijd kost. Een mooi proces waarbij ik vanuit allerlei invalshoeken ben gaan kijken welke theorieën bruikbaar waren om de juiste vragen op papier te krijgen. Door kritisch te reflecteren is mijn denken aangescherpt als onderzoeker en ben ik overgegaan in handelen vanuit doordachte aspecten.

Het gebruik maken van de vragenlijsten en interviews heeft bruikbare kwalitatieve data opgeleverd. Het beginnen met de vragenlijsten voor ouders had voor mij als logisch gevolg het afnemen van de interviews bij de leerkrachten. Door de vragen in het interview kreeg ik gefundeerde antwoorden waarmee ik vervolgens de antwoorden uit de vragenlijsten beter kon interpreteren. Het afnemen van interviews bij een grote groep respondenten kost tijd maar heeft in dit onderzoek wel een meerwaarde gehad. Ik heb bewust de tijd genomen om de interviews te kunnen afnemen.

Een belangrijk punt is het objectief zijn als onderzoeker. Door mijn drive en enthousiasme moet ik alert blijven op het feit dat ik als onderzoeker denk vanuit de helikopterview.

Het onderzoek heeft mij vanuit mijn functie van teamleider handvatten gegeven in hoe ik de communicatie tussen leerkrachten en ouders kan helpen te verbeteren. Waarbij ik graag samen met leerkrachten en ouders wil werken aan een positief ontwikkelingsproces op het gebied van communicatie.

Het is in mijn ogen een proces dat in ontwikkeling zal blijven en onderhouden moet worden. De resultaten van het onderzoek zal ik aan alle respondenten presenteren. Doordat de respondenten de mogelijkheid krijgen om feedback te geven op de resultaten van het onderzoek sluit ik aan bij de visie van de school. Daarin staat dat door een open en eerlijke manier van communiceren we willen dat de ouders goed geïnformeerd worden over hun kind, de school en actuele zaken. We willen dat ouders mee denken en praten over de kwaliteit van de organisatie.

Dit onderzoek heeft voor mij persoonlijk een grote bijdrage geleverd aan mijn eigen ontwikkeling en leerproces maar ook voor de werkcontext. De conclusies uit het onderzoek en de aanbevelingen geven voldoende stof om de communicatie met ouders te verbeteren waaraan ik als teamleider graag een bijdrage wil blijven leveren.

Het schrijven van het onderzoeksverslag maar ook de ervaringen vanuit het vorige opleidingsjaar heeft me geleerd dat door op tijd te gaan beginnen met schrijven van concepthoofdstukken er steeds meer duidelijkheid komt in het onderzoek en het onderzoeksverslag. Door het doen en beschrijven van dit onderzoek laat ik zien dat ik in staat ben om een praktijkonderzoek op te zetten en uit te voeren. Deze vaardigheid vergroot mijn expertise als teamleider en ik hoop het in de komende jaren vaker te kunnen toepassen.

7.3 Aanbevelingen voor andere onderzoekers

Aanbevelingen voor vervolgonderzoekers zijn naar mijn idee voor een ieder anders. Ik heb veel gehad aan het lezen van diverse literatuur in een vroeg stadium. Dat heeft gemaakt dat ik mijn onderzoek meer vorm kon geven. Het gebruik maken van een tijdsplanning zorgt dat je op koers blijft en schept duidelijkheid en structuur in het geheel. Doordat ik voor me zelf een klad logboek heb bijgehouden, kon ik bij het schrijven van het onderzoeksverslag gebruik maken van belangrijke zaken die anders verloren gegaan zouden kunnen zijn. Een belangrijke tip is: blijf geloven in het proces ook al komt er een kink in de kabel. Door te vertrouwen op mezelf en gebruik te maken van critical friends bleef ik op koers en kreeg mijn onderzoek steeds meer gestalte.

7.4 Samenvatting

Mijn onderzoek heeft veel opgeleverd. Er zijn aanbevelingen gedaan waarmee volgend schooljaar een begin gemaakt zal worden. Het vormen van een klankbordgroep van ouders is een startpunt waarmee we gaan beginnen. Het gebruik maken van een formulier waarop

ouders vooraf punten kunnen inbrengen zal bekeken en besproken gaan worden binnen het team en eventueel wordt ingevoerd. Een proces waar ik trots op mag zijn.

Als persoon ben ik een mooie ervaring rijker die ik wil blijven inzetten in de toekomst.

Literatuurlijst

- Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Teunissen, J. (2009) Basisboek Kwalitatief Onderzoek, Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers bv.
- Boeije, H. (2008) Analyseren in kwalitatief onderzoek, Purmerend: Uitgeverij Boom onderwijs
- Brand, A. van de, (2007) Hoe blijf je uit de dramadriehoek? Internet WWW pagina op URL: <http://www.nlpfreeyourmind.nl/documenten/Dramadriehoek%20JSW.pdf> (geopend op 14-02-2011)
- Harinck, F. (2006) Basisprincipes praktijkonderzoek, Antwerpen/ Apeldoorn: Garant.
- Kallenberg e.a. (2007) Ontwikkeling door onderzoek, Utrecht / Zutphen: Thieme Meulenhoff
- Keken, H. (2006) Voor het onderzoek, Purmerend: Uitgeverij Boom onderwijs
- Langedijk, A. (2010) Communiceren met ouders? Maak er werk van!, Amsterdam: Uitgeverij SWP
- Nieuwenbroek, A. (2000) Tien minuten gesprekken met ouders, 's Hertogenbosch: KPC groep
- Pameijer, N., Beukering, T. van, Lange, S. de (2009) Handelingsgericht werken: een handreiking voor het schoolteam samen met collega's, leerlingen en ouders aan de slag, Leuven: Uitgeverij Acco
- Ponte, P. (2006) Onderwijs van eigen makelij, Soest: Uitgeverij Nelissen
- Ryckaert, L. (2005) Omgaan met ouders: Een praktische handleiding in gespreks- en communicatietechnieken voor leerkrachten, Leuven: Uitgeverij LannooCampus
- Smit, F. (2009) Ouders en school. Ouderbetrokkenheid en ouderparticipatie in de praktijk, Den Haag, Sdu Uitgevers

- Verhoeven, N. (2010) Onderzoeken doe je zo!, Purmerend: Uitgeverij Boom onderwijs
- Vries, P, de (2007) Ouders in de school, Amersfoort: Uitgeverij CPS ontwikkeling en advies

Bijlagen

Bijlage 1: Brief vragenlijst voor ouders

Bijlage 2: Vragenlijst voor ouders

Bijlage 3: Uitwerking vragenlijst voor ouders

Bijlage 4: Uitwerking interview met leerkrachten

Bijlage 5: Topiclijst naar aanleiding van interviews

Bijlage 1.

Beste ouders, verzorgers.

Februari 2011.

Ik volg op dit moment de opleiding Coachend Innoveren, een Master Special Educational Needs (SEN) bij Fontys in Nijmegen. Voor mijn opleiding doe ik onderzoek naar de ervaringen en bevindingen van ouders en leerkrachten ten aanzien van de communicatie over de leerprestaties en vorderingen van het kind.

Hiervoor heb ik uw hulp nodig. De eerste stap bestaat uit het laten invullen van een vragenlijst door alle ouders. De vragen hebben betrekking op de oudergesprekken (vijftien minuten gesprekken) naar aanleiding van het rapport. Door middel van uw reacties op de vragenlijst in november 2010 en deze vragenlijst wil ik de ervaringen in kaart brengen. Ik leg deze vragenlijst aan alle ouders voor zodat iedereen nogmaals de gelegenheid krijgt om aan te geven wat zijn/haar ervaringen zijn. Om een reëel beeld te krijgen is het fijn als er zoveel mogelijk ouders de vragenlijst invullen. Zodra ik de lijsten heb ontvangen zal ik starten met de gegevensverwerking.

Het invullen gaat als volgt en mag anoniem. Alle gegevens zullen vertrouwelijk worden behandeld. De bedoeling is dat u achter elke uitspraak een bolletje kleurt, ja of nee, als u het eens of oneens bent met deze uitspraak. Als u opmerkingen hebt, kunt u die bij het derde bolletje anders kwijt of als u iets anders wilt toevoegen dan graag in het vak anders, opmerkingen of aanvullingen.

Ik zou het op prijs stellen als u de lijst vóór vrijdag 4 maart kunt invullen en inleveren. U mag de vragenlijst bij mij persoonlijk inleveren of hem in een daarvoor bestemde doos in de hal van het hoofdgebouw doen. Naar mijn inschatting kost het invullen van de lijst ongeveer 15 minuten.

Bij voorbaat heel hartelijk bedankt voor het invullen van deze vragenlijst en de tijd die u hiervoor hebt genomen. Uiteraard staat het vrij om te reageren op de lijst met vragen. Reacties van uw kant zijn van harte welkom.

Groeten,
Helma de Haardt

Teamleider onderbouw

Bijlage 2.

Vragenlijst communicatie.

Kinderen in groep(en):

1. Ik voel mij als ouder welkom op school. ☐ ja ☐ nee ☐ anders of eventuele aanvullende opmerkingen
2. Als ik met iets zit, stap ik gemakkelijk naar een leraar toe. ☐ ja ☐ nee ☐ anders of eventuele aanvullende opmerkingen:
3. Heeft u het gevoel dat u met problemen en vragen over uw kind(eren) bij de leerkracht terecht kunt? ☐ ja ☐ nee ☐ anders of eventuele aanvullende opmerkingen:
4. Krijgt u voldoende mogelijkheden om over de vorderingen van uw kind(eren) te praten op school? ☐ ja ☐ nee ☐ anders of eventuele aanvullende opmerkingen:
5. Krijgt u tijdens het 15 minutengesprek voldoende informatie over het functioneren van uw kind(eren) in de groep? ☐ ja ☐ nee ☐ anders of eventuele aanvullende opmerkingen:

6. Bent u tevreden over de informatie die u krijgt tijdens de 15 minutengesprekken over de resultaten van uw kind(eren). ☐ ja ☐ nee ☐ anders of eventuele aanvullende opmerkingen:
7. Heeft u als ouder tijdens de 15 minutengesprekken een beeld gekregen van de prestaties van uw kind(eren) op de methodegebonden toetsen en de CITO toetsen? ☐ ja ☐ nee ☐ anders of eventuele aanvullende opmerkingen:
8. Bent u tevreden over de inhoud van de 15 minutengesprekken over uw kind(eren)? ☐ ja ☐ nee ☐ anders of eventuele aanvullende opmerkingen:
9. Bent u tevreden over de manier waarop de school omgaat met vragen en opmerkingen van ouders? ☐ ja ☐ nee ☐ anders of eventuele aanvullende opmerkingen:
10. Als er iets met mijn kind(eren) is, wordt er geluisterd naar mijn kijk als ouder op het probleem. ☐ ja ☐ nee ☐ anders of eventuele aanvullende opmerkingen:

11. Bent u tevreden over de manier waarop er afspraken met u worden gemaakt als het gaat om extra zorg die nodig is voor uw kind(eren).

- ☐ ja
- ☐ nee
- ☐ anders of eventuele aanvullende opmerkingen:

12. Wat zijn volgens u de sterke punten van school op het gebied van communicatie met ouders?

- ☐
- ☐
- ☐

13. Wat zijn volgens u verbeterpunten voor school op het gebied van communicatie met ouders?

- ☐
- ☐
- ☐

14. Eventuele andere aanvullingen of opmerkingen:

Bijlage 3.

Uitwerking vragenlijst communicatie ouders en leerkrachten.

Respons: 44 ouders van 108 hebben de vragenlijst ingeleverd.

	Ja	Nee	Anders en/of opmerkingen:
Ik voel mij als ouder welkom op school.	43	1	Het feit dat de inloop vanaf groep 3 er niet meer is vanaf januari maakt dat je als ouders minder welkom bent., Het geeft een negatief of niet uitnodigend signaal af.(1x)
Als ik met iets zit, stap ik gemakkelijk naar een leraar toe.	40	4	- Dit ligt heel sterk aan welke leerkracht je kind heeft. (2x) - Voel me niet welkom bij iedereen. Er zijn leerkrachten die openstaan voor ons als ouders maar er zijn ook leerkrachten die dat juist niet doen. Of die indruk niet geven.(1x) - Ik stap als ik niet terecht kan bij de leerkracht van mijn kind naar de teamleider onderbouw of directeur toe. (1x)
Heeft u het gevoel dat u met problemen en vragen over uw kind(eren) bij de leerkracht terecht kunt?	43	1	- Afhankelijk van welke leerkracht je kind heeft. (1x) - Fijn dat de leerkracht van ons kind de tijd neemt om te luisteren. We voelen ons welkom bij haar en zij geeft een eerlijke mening. (1x)
Krijgt u voldoende mogelijkheden om over de vorderingen van uw kind(eren) te praten op school?	43	1	Niet bij iedere leerkracht is er ruimte of tijd om extra te praten over hoe mijn kind het doet op school. (1x)
Krijgt u tijdens het 15 minutengesprek voldoende informatie over het functioneren van uw kind(eren) in de groep?	40	4	- Bij sommige leerkrachten gaat het in november over het kind zelf en in februari over het rapport. Jammer dat dat niet beide keren aan de orde komt. (3x) - Wij kregen geen duidelijk beeld van het complete functioneren van ons kind. (1x)
Bent u tevreden over de informatie die u krijgt tijdens de 15 minutengesprekken over de resultaten van uw kind(eren).	42	2	- Leerkracht gaf een duidelijk beeld van de scores op de toetsen. (1x) - Fijn dat de leerkracht ook laat zien waar ons kind moeite mee heeft. Helaas hebben we dit niet bij alle leerkrachten van onze kinderen gezien. (1x)

Heeft u als ouder tijdens de 15 minutengesprekken een beeld gekregen van de prestaties van uw kind(eren) op de methodegebonden toetsen en de CITO toetsen?	41	3	- Jammer dat de leerkracht niet kan aangeven waarom er zo'n groot verschil kan zitten tussen de methodegebonden toetsen en de CITO toetsen. Fijn dat we de informatieavond hierover vooraf gehad hebben zodat we zelf wel de redenen weten. (1x) - De grafieken van de CITO scores geven een mooi beeld van de ontwikkeling van ons kind. Waarom doen de leerkrachten dit niet allemaal? (2x)
Bent u tevreden over de inhoud van de 15 minutengesprekken over uw kind(eren)?	39	5	- Het zou fijn zijn als we als ouders vooraf ook punten kunnen inbrengen die we graag zouden willen bespreken. (3x) - We kregen tijdens het gesprek toch het gevoel dat ons kind moeite heeft met een aantal zaken maar dat zien we niet terug op het rapport. Nu overvalt ons dat een beetje. (1x) - Meer diepgang bij D en/of E scores zou fijn zijn. De leerkracht moet bij voorbaat al een plan van aanpak hebben en niet dat je als ouders dit tijdens een gesprek moeten afdwingen. (1x) - Twee keer per jaar een 15 minutengesprek is wel weinig. Waarom geen 3 x per jaar? (1x)
Bent u tevreden over de manier waarop de school omgaat met vragen en opmerkingen van ouders?	39	5	- Ligt wel aan het feit bij welke leerkracht mijn kind zit. (4x) - Niet iedereen staat daar open voor of neemt de tijd ervoor. (1x) - Argumentatie van keuzes die school maakt worden soms te weinig of eenzijdig gecommuniceerd waardoor input van ouders geen effect meer heeft. Jammer. (1x)
Als er iets met mijn kind(eren) is, wordt er geluisterd naar mijn kijk als ouder op het probleem.	35	9	- Voelt niet fijn maar wij willen als ouders toch graag ons beeld weergeven over onze bevindingen rondom ons kind. (1x) - Is afhankelijk van welke leerkracht het kind heeft. (4x) - Heel fijn dat we als ouders de ruimte krijgen om mee te mogen denken. Het voelt als samen verantwoordelijk zijn voor. (2x) - Eerlijkheid en duidelijkheid vanuit de leerkracht van ons kind waarderen we heel erg. Jammer dat niet iedereen eerlijk durft te zijn naar ouders toe. Als een kind het niet aan kan moet je dat

			durven aan te geven en bespreken. (1x)
Bent u tevreden over de manier waarop er afspraken met u worden gemaakt als het gaat om extra zorg die nodig is voor uw kind(eren).	41	3	• Grijp eerder in als het niet goed gaat met ons kind. Geef dit dan ook aan. Ben hier als leerkracht eerlijk in, in positieve maar ook in negatieve zin. (2x) • Niet van toepassing geweest. (1x) • Ik heb het idee dat niet iedere leerkracht weet wanneer een kind extra zorg nodig heeft. Of welke problemen er spelen. We komen er nu een jaar later achter omdat die leerkracht een betere kijk heeft op het probleem. (1x)

Wat zijn volgens u de sterke punten van school op het gebied van communicatie met ouders?

- Er is altijd snel actie als er iets speelt. Er wordt tijdig op in gesprongen.
- Daadkrachtig optreden schoolhoofd bij disfunctioneren leerkracht.
- Extra info-avonden over onderwerpen die op school relevant zijn.
- Inspelen op vernieuwingen in het onderwijs. Ga dit ook doen in de bovenbouwgroepen.
- Luisterend oor.
- Nieuwsbrief. Frequentie is beter als voorheen.
- Afgelopen jaar is er alert ingespeeld op de problemen/communicatie op school. Ouders werden prima geïnformeerd. Blijf dit vooral doen!
- Eerlijke feedback die sommige leerkrachten durven te geven is heel fijn.
- Goede en nette verslaglegging na afloop van een gesprek.
- Kalender aan het begin van jaar is duidelijk en fijn.
- De opzet van deze vragenlijst laat zien dat jullie professioneel om willen gaan met bevindingen van ouders. Mooie stap.
- Leuke school.
- Goede betrokkenheid directrice.
- Het gevoel dat je welkom bent op deze school en serieus genomen wordt is een goede basis voor communicatie.
- Openheid. Alles wat relevant is maken jullie kenbaar.
- Eerlijk en to the point.
- Ondernemend.
- Laagdrempelig.
- Veel evaluatiemoment dat maakt dat we ons gehoord voelen.
- Ouderraad.
- Kleinschaligheid.
- Korte lijnen.

Wat zijn volgens u verbeterpunten voor school op het gebied van communicatie met ouders?

- Niet alleen via nieuwsbrief communiceren maar ook meer via inloop of andere bijeenkomsten (interactief).
- Website beter bij werken. Alle uitgaande brieven erop vermelden. Website meer overzichtelijker maken. Oogt rommelig.

- Meer info over bijvoorbeeld huiswerkopdrachten zodat je als ouders ook weet wat een kind moet doen.
- Jammer dat je erg afhankelijk bent van welke leerkracht je kind heeft. Wij hebben het gevoel dat dat zeker van invloed is geweest bij het leerproces van onze kinderen. Ze moet er dit jaar erg hard aan trekken terwijl wij als ouders dat beeld vorig jaar al hadden. Durf dit aan te geven.
- Alle leerkrachten zouden op een zelfde manier moeten informeren tijdens oudergesprekken. Nu zijn er te grote verschillen zichtbaar tussen de gesprekken met de leerkrachten van onze kinderen.
- Meer inzicht voor ouders in de frequentie en het aantal toetsen geven.
- Leerkrachten meer aansturen en aanspreken die te makkelijk omgaan met afspraken met ouders en kinderen.
- Foto's van de groepen op de website zijn niet actueel.
- Brieven mogen wat duidelijker geformuleerd worden.
- Pak ook de andere kinderen aan en niet alleen de leerling die pest. Los het samen op.
- Bij veranderingen die ouders en leerlingen aangaan op school duidelijker communiceren naar alle ouders.
- Argumentatie keuzes in lijn met wat er werkelijk speelt in meer gezamenlijk overleg met ouders doen.
- Laat ouders gesprekspunten indienen als dat nodig is voor het 15 minutengesprek, dan loopt het niet zo snel uit. Wanneer een leerkracht inschat dat het een moeilijk gesprek wordt vraag dan een back up om erbij te zitten zodat sommige problemen aangepakt kunnen worden of helderheid kunnen bieden.
- Ik zou het graag weten als mijn kind huiswerk krijgt waaraan een toets verbonden zit. Ik kan dan zelf controleren en volgen of mijn kind het huiswerk maakt.
- Misschien wekelijks op een dag een inloophmoment zodat je als ouders even mee kunt de klas in en je meer betrokken bent bij het schoolgebeuren van je kind.
- Oudergesprek voor groep 2 leerlingen invoeren na de CITO in januari of februari. Dan heb je als ouders al meer zicht op de ontwikkeling van je kind. In de hogere groepen is dit ook het geval.
- Alle leerkrachten zouden ook vaker naar het eigen handelen mogen kijken en kijken wat ze aan kunnen passen om de situatie nog beter te maken. Nu doen een aantal leerkrachten dat in onze ogen. Jullie leren kinderen ook kijken naar eigen handelen.

Eventuele andere aanvullingen of opmerkingen:

- Leerlingvolgsysteem met de methodegebonden toetsen als ouders kunnen volgen via de site van school met een eigen inlogcode per kind.
- Wegvallen van inloop in ochtend en de middag voelt als een gemiste kans om signalen snel

op te vangen en meer binding te hebben met ouders.

Inloop aan het eind van de dag is veelal minder toegankelijk omdat je als ouders vaak meerdere kinderen moet ophalen. Zal dus in de praktijk niet snel gebeuren.

- Ouders de mogelijkheid bieden middels extra huiswerk (digitaal aanbieden) het kind thuis te ondersteunen en te stimuleren om zo de prestaties naar een acceptabel gemiddeld niveau krijgen. Uiteraard vrijblijvend voor ouders die dat willen.
- Betere effectieve surveillance op het plein tijdens de pauze en het overblijven.
- Studiedagen op woensdag of vrijdag plannen. Dat zijn vaak dagen waarop de meeste ouders van de kinderen thuis zijn. Of juist een studiedag plannen vooraf aan een vakantie.
- Als het goed gaat is er relatief weinig contact met school. Als je dan ook nog een kind hebt dat weinig vertelt gaat er veel langs ons als ouders heen waarmee jullie bezig zijn op school. Tip: in elke nieuwsbrief kort aangeven waar diverse groepen mee bezig zijn, bijvoorbeeld een thema
- Ik waardeer de openheid van school zeer. Bijvoorbeeld na het gesprek met de buurtbewoners over de ballen in de tuin. Hiermee creëer je begrip als school zijnde. Gissen en praten als ouders hierover geeft snel nog meer problemen en ongefundeerde meningen.

Bijlage 4.

Interview		
Bereikbaarheid leerkrachten	Antwoorden	Aantal respondenten
Heb je het gevoel dat ouders makkelijk naar je toe stappen en waarom denk je dat?	Ja: -Ouders komen na school regelmatig binnen. Nemen tussentijds contact op. -Spreken me aan als er vragen zijn. -De inlooptijd in de onderbouw maakt dat er makkelijker contact mogelijk is. -Ik weet niet of ouders lang denken voordat ze komen maar het beeld wat ik heb, maakt dat ik denk dat ze makkelijk komen. -Ik hoor wel eens van ouders dat ze niet naar iedere leerkracht makkelijk toe stappen. Moeten we ons als school op focussen.	9
	Denk het wel. Ik heb niet veel contact buiten de ouderavonden om met de ouders maar dat is denk ik een goed teken. Sommige ouders komen gewoon niet. Drempel is dan toch te hoog denk ik.	1
	Weet het niet: Ik probeer open en toegankelijk te zijn door regelmatig zelf ouders aan te spreken. Ik heb het idee dat ze wel komen als het nodig is. Dat merk ik ook. Ouders lopen binnen en maken regelmatig een afspraak over van alles. In de hogere groepen is het toch anders, je ziet ouders minder dus een goed contact is dan extra belangrijk.	1

Inhoud gesprekken	Antwoorden	Aantal respondenten
Wat zijn je ervaringen met betrekking tot de inhoud die je gegeven hebt tijdens de gesprekken?	Positief: -De gesprekken in januari 2011 waren compleet door de aanvulling van de overzichtgrafieken vanuit Cito naast de resultaten op de methodegebonden toetsen. -Ouders geven aan een goed compleet beeld te hebben van het hele kind. -Sociaal emotionele deel past nu goed bij de rest van de inhoud van het gesprek. -Ontwikkeling van ons kind is nu mooi zichtbaar.	9
	Wisselend: Bij het ene ouderpaar liep het goed en bij de ander had ik een vervelend gevoel. Ik heb niet alles kunnen vertellen wat ik vooraf had gepland. Ik heb de dag erna een vervolgggesprek aangevraagd bij de ouder. Dat was goed want ouders liepen met hetzelfde gevoel rond. We komen er altijd weer uit. Een vervolgafpraak is altijd mogelijk.	2

Inbreng ouders	Antwoorden	Aantal respondenten
Wat is je beeld ten aanzien van het gehoord voelen als ouder bij de leerkrachten?	Positief. Ik denk dat wij als school altijd open staan voor ouders. Ouders kunnen aangeven wat er speelt.	7
	Moeilijk in te schatten. Ik hoop dat ouders zich gehoord voelen. Ik vraag dat ook na in een gesprek. Het is heel belangrijk om	2

	samen met ouders op een lijn te zitten.	
	Ouders moeten zich gehoord voelen: -Dit is belangrijk om aan ouders na te vragen. Wij kunnen wel het idee hebben dat ze zich gehoord voelen terwijl ouders er anders over denken. -Ik probeer de inbreng van ouders altijd een plaats te geven. Dat benoem ik expliciet in het gesprek. Hebt u als ouder kunnen zeggen wat u wilde zeggen?	2

Bijlage 5.

Topiclijst naar aanleiding van interviews.

Heb je het gevoel dat ouders makkelijk naar je toe stappen en waarom denk je dat?

- Ouders komen na school regelmatig binnen. Nemen tussentijds contact op. Spreken me aan als er vragen zijn.
- De inlooptijd in de onderbouw maakt dat er makkelijker contact mogelijk is.
- Ik weet niet of ouders lang denken voordat ze komen maar het beeld wat ik heb maakt dat ik denk dat ze makkelijk komen.
- Ik hoor wel eens van ouders dat ze niet naar iedere leerkracht makkelijk toe stappen. Moeten we ons als school op focussen.
- Denk het wel. Ik heb niet veel contact buiten de ouderavonden om met de ouders maar dat is denk ik een goed teken. Sommige ouders komen gewoon niet. Drempel is toch te hoog dan denk ik.
- Weet het niet: Ik probeer open en toegankelijk te zijn door regelmatig zelf ouders aan te spreken. Ik heb het idee dat ze wel komen als het nodig is. Dat merk ik ook. Ouders lopen binnen en maken regelmatig een afspraak over van alles.
- In de hogere groepen is het toch anders, je ziet ouders minder dus een goed contact is dan extra belangrijk.

Wat zijn je ervaringen met betrekking tot de inhoud die je gegeven hebt tijdens de gesprekken?

- De gesprekken in januari 2011 waren compleet door de aanvulling van de overzichtgrafieken vanuit Cito naast de resultaten op de methodegebonden toetsen.
- Ouders geven aan een goed compleet beeld te hebben van het hele kind.
- Sociaal emotionele deel past nu goed bij de rest van de inhoud van het gesprek.
- Ontwikkeling van ons kind is nu mooi zichtbaar.
- Wisselend: Bij het ene ouderpaar liep het goed en bij de ander had ik een vervelend gevoel. Ik heb niet alles kunnen vertellen wat ik vooraf had gepland. Ik heb de dag erna een vervolggel gesprek aangevraagd bij de ouder. Dat was goed want ouders liepen met hetzelfde gevoel rond. We komen er altijd weer uit. Een vervolgaafspraak is altijd mogelijk.
- Alle leerkrachten zouden op een zelfde manier moeten informeren tijdens oudergesprekken. Nu zijn er te grote verschillen tussen de gesprekken naar mijn idee.

- De meeste leerkrachten hebben ook de cito-scores toegelicht. Ook zorgen zijn uitgesproken. Goede communicatie. De ouders moeten zelf ook betrokken blijven en naar de leerkracht gaan.

Wat is je beeld ten aanzien van het gehoord voelen als ouder bij de leerkrachten?

- Ik denk dat wij als school altijd open staan voor ouders. Ouders kunnen aangeven wat er speelt.
- Moeilijk in te schatten. Ik hoop dat ouders zich gehoord voelen. Ik vraag dat ook na in een gesprek. Het is heel belangrijk om samen met ouders op een lijn te zitten.
- Ouders moeten zich gehoord voelen:
- Dit is belangrijk om aan ouders na te vragen. Wij kunnen wel het idee hebben dat ze zich gehoord voelen terwijl ouders er anders over denken.
- Ik probeer de inbreng van ouders altijd een plaats te geven. Dat benoem ik expliciet in het gesprek. Hebt u als ouder kunnen zeggen wat u wilde zeggen?
- Alle leerkrachten zouden ook vaker naar het eigen handelen mogen kijken en kijken wat ze aan kunnen passen om de situatie nog beter te maken. Nu doen een aantal leerkrachten dat in mijn ogen.

Aanvulling voor Managementteam

- Leerkrachten meer aansturen en aanspreken die te makkelijk omgaan met afspraken met ouders en kinderen.
- Meer inzicht geven aan ouders over de frequentie en het aantal toetsen.
- Bij veranderingen die ouders en leerlingen aangaan op school duidelijker communiceren naar alle ouders.
- Laat ouders gesprekspunten indienen als dat nodig is voor het vijftien minutengesprek, dan loopt het niet zo snel uit.
- Oudergesprekken ook voor groep 2 leerlingen invoeren na de CITO in januari of februari.
- Kijk van te voren goed wat het belangrijkste is om te bespreken, laat ouders eventueel gesprekspunten inleveren dan kan de leerkracht ook mogelijke tijd indelen en rekening houden met de hoeveel tijd die er per kind nodig is. Als ouders punten inbrengen weet je vooraf of je meer tijd nodig hebt.
- Wanneer er hiaten zijn eerder ouders hierover informeren. Dit hoor ik nu in het gesprek terug van ouders die dat vorig jaar hebben meegemaakt. Daar kan ik zelf op dat moment niets mee.
- Belangrijk voor ons als leerkracht is blijf kritisch op jezelf en gemotiveerd.

- Regelmatig met elkaar in overleg gaan per bouw kan mij als leerkracht helpen de gesprekken te evalueren. Soort intervisiebespreking.

